
Igor LUKŠIČ*

RAZMERJE MED PRAVOM IN POLITIKO PREK ZASEBNE LASTNINE**

Povzetek. Članek gradi na tezi, da je način produkcije življenja ljudi ključ do razumevanja razmerja med pravom in politiko. Kapitalizem poganja logika koncentracije kapitala, ki je mogoča samo ob nenehnem procesu privatizacije, tj. pretvorbe vseh oposamljivih stvari v zasebno last. Avtor to linijo argumentacije gradi na predstavitvi idej od Akvinskega do Locka in Smitha. Akvinski že zaznava moč meščanske politike in nastajajočega načina produkcije, ki z Morom dobi poskus alternative v vzpostavljanju skupnega lastništva, z Lockom in Smithom pa se idejno zapre zmago kapitalizma v koncepte, ki so vladajoči še danes. Pravo in politika sta v službi pohitrene koncentracije kapitala in v skladu s tem razvijata rešitve, ki ustrezajo reprodukciji tega svetovnega sistema.

Ključni pojmi: politika, pravo, Tomaž Akvinski, Adam Smith, John Locke, privatna lastnina, fevdalizem, kapitalizem, način produkcije ljudi, privatizacija, koncentracija kapitala.

UVOD

Preučevanje razmerja med pravom in politiko ter njunega medsebojnega posedovanja ima dolgo tradicijo. Ker je bila najprej politika in z njo oblast, nato pa ji je sledilo pravo, ki se v moderni različici, tj. v kontekstu vladajoče politične doktrine liberalizma, vzpostavlja kot omejevalec politike in delovanja politikov, je pravo deležno bistveno večje simpatije v teh razpravah. Razprave so zlasti v zadnjem času navdihovala gesla o človekovih pravicah in pravni državi, o čemer so največ pisali in razpravljali pravniki. Najbolj lucidni med njimi so se navezovali na izhodišča politične teorije moderne dobe, ki razmerje med pravom, sodno oblastjo in politiko vendarle poskuša razumeti, in realna razmerja moči med političnimi silami.

* Dr. Igor Lukšič, redni profesor, Fakulteta za družbene vede, Univerze v Ljubljani, raziskovalec na Ekonomski fakulteti, Univerza v Ljubljani, Slovenija, e-pošta: igor.luksic@fdv.uni-lj.si.

** Izvirni znanstveni članek.

To raziskavo je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS (www.arrs.gov.si) v okviru raziskovalnega programa P5-0441. Financerji niso imeli nobene vloge pri načrtovanju študije, zbiranju in analizi podatkov, odločitvi o objavi ali pripravi teksta.

DOI: 10.51936/tip.61.4.981

Veliki slovenski pravni teoretik Leonid Pitamic (1927, 13–15) trdi, »da se mora vsaka dejanska oblast, ki se je na katerikoli način utrdila kot najvišja pravna organizacija kake dežele, priznati kot pravna oblast, torej kot legitimen normativen izvor prava dotične dežele«. »Potemtakem je treba tudi revolucionarno stanje ... priznati za pravno ...« Pitamic opozarja, da se mora pravo »končno naslanjati na sile, ki mu garantirajo neko mero učinkovitosti, ker bi brez takih garancij sploh nehalo biti pravo«. In še: »... da moremo tudi po meddržavnem pravu smatrati državo kot le tako pravno organizacijo, ki ni zgolj idejni sistem pravil, temveč s katero se ujemajo v neki meri tudi dogodki v svetu vzrokov in učinkov« (Pitamic 1927, 15). Ta »svet vzrokov in učinkov«, te »sile, ki garantirajo neko mero učinkovitosti«, je svet politike, je tema, s katero se ukvarja politologija. Najbolj politološki je Pitamic v tistih delih knjige, kjer piše o zgodovini političnih idej in primerjalnih državah oz. političnih sistemih.

Perenič leta 1977 ugotavlja, da je razmerje med pravom in politiko še posebej pomembno preučevati, ker je bilo tedaj prav to razmerje treba na novo premisliti in postaviti v kontekst nove ustave. »Določitev razmerja med pravom in politiko naj bi bilo tako pomembno in prav za pravo osrednje vprašanje, ki sega v samo bistvo prava ...« (Perenič 1977, 944) Za meščansko pravno misel politika ostaja »še vedno zastrašujoča dejavnost ... Pravo kot politično nevtralen, z moralo prepojen sistem se dviga nad politične boje in politično nizkotnost sploh ter kot tak ohranja iluzijo splošnih družbenih interesov in abstraktne pravne varnosti« (Perenič 1977, 946). Perenič navaja Lukića¹, ki na nekem mestu ugotavlja, da »se pravo v svojem bistvu ne kaže zgolj kot sredstvo politike, temveč obenem tudi kot tvorba politike. Pravo ne more imeti lastne gibalne sile« (Lukić po Perenič 1977, 947). Večina pravnih teoretikov zagovarja zgolj in samo avtonomnost in celo neodvisnost prava od politike, ker politiko razumejo kot dnevno-politično ravnanje konkretnih politikov, ki jim pravo kot od njih neodvisen sistem zamejuje intereso, ideološko voluntaristično ali celo iracionalno utemeljeno dejavnost.

Politika kot dejavnost ljudi, praksa in kot forma zavesti pa je hkrati tudi poseben prostor ohranjanja vladajočega načina produkcije življenja ljudi in stvari, v kapitalizmu pač kapitalizma, kar se najbolje izkaže v dimenziji selektivnosti političnega sistema v kapitalizmu.² Navadna mehanicistična zavest ne more dojeti politične posredovanosti prava v vseh dimenzijah, predvsem pa abstrahira od ključne posredovanosti temeljnih postavk prava, ki je v kapitalizmu vezan na

¹ Radomir Lukić je bil redni profesor za teorijo države in prava Univerze v Beogradu. Pedagoško in raziskovalno se je posvečal teoriji države in prava, politologiji in sociologiji. Bil je redni član SANU ter dopisni član poljske in madžarske akademije, HAZU in tudi izredni član SAZU. S svojimi deli je pomembno sooblikoval pravno doktrino v Jugoslaviji in kasneje tudi v Sloveniji.

² Obsežno študijo o selektivnosti političnega sistema v kapitalizmu je izdelal Clauss Offe. Njegova študija se »nanaša na tiste mehanizme, ki zagotavljajo vpeljavo objektivno komplementarnega razmerja med ekonomsko in politično močjo ter k njenim načinom uporabe, ne glede na nujno 'poosebljanje' ali formalno odtujitev« (Offe 1985, 30). V zaključnem delu Offe (1985, 71) ugotavlja, da »moralnonormativna osnova menjalne družbe ... temelji prav na tistih ukrepih in pravilih, katerih cilj je univerzalizacija blagovne forme«.

ohranjanje ideologije in praktičnega življenja kapitalistične zasebne lastnine. Kapitalizem je moral najprej zgraditi svoje temelje v razumevanju zasebne lastnine kot najbolj normalnega in naravnega družbenega razmerja med ljudmi, na tej osnovi pa je utrdil pravno zaščito teh razmerij, ki ščitijo privatno lastnino, in ta politični konsenz postopno vgrajeval in cementiral v pravni sistem. Tako pravo v vladajočem svetovnem načinu produkcije ščiti koncept pravne države kot najbolj popolno zaščito normalnosti zasebne lastnine in kapitalskih razmerij.³ To jedro politične posredovanosti prava se zapostavlja in čedalje bolj pozablja.⁴ Izjema je nekaj pravnih teoretikov, kot je npr. Miro Cerar, ki v razpravi o pravu in politiki ugotavljajo navezanost modernega prava na stopnjo družbenega razvoja: »V ožjem smislu so predvsem odraz politične zahteve meščanstva po zagotovitvi takšne pravne oblike, ki ustreza vrednostni naravnosti meščanske družbe ter njeni spremljajoči ekonomski in politični strukturi.« (Cerar 2001, 23)

Politologija pravo razume kot produkt političnih razmerij, v katerih imajo politične sile z dovolj moči ambicijo, da svoje pridobljene strateške pozicije utrdijo z ustavo,⁵ taktične in kratkoročne interese pa z zakoni in drugimi zapisanimi pravili. Barantanje s pravom in v pravu politične sile na različne načine predstavljajo in uporabljajo, vedno pa tako, da pravna norma brez ustreznega razmerja sil, v katerem politična sila, ki zagovarja pravno normo, mora imeti premoč, sicer ta pravna norma ne (za)živi. To je jasno tudi Pitamicu (glej navedek zgoraj 1927, 15).

³ Pavčnik za delitev oblasti ugotavlja, da je plod vzpona meščanstva, ki je v Angliji iztrgalo del oblasti zase in ga delilo s kraljem in plemstvom, dokler se ni uveljavilo kot dominanten družbeni razred. »Ko se je novi kapitalistični način proizvodnje utrdil in ko je meščanstvo to vlogo doseglo, se vsebinsko spremeni tudi načelo delitve oblasti: poslej je predvsem pravnotehnično in politično načelo, ki določa, kako naj bo organizacijsko oblikovana moderna država.« (Pavčnik 2006, 97) Gre za to, da je meščanstvo od plemstva izsililo pravno in zlasti sodno zaščito svojih interesov in s tem interesov prodirajočega kapitalističnega načina produkcije.

⁴ Perenič opozarja: »Če pomeni pravo pomemben element civilizacije na določeni razvojni stopnji, pa nosi obenem v sebi vse tiste prvine te civilizacije, ki jo je omogočila presežna vrednost (tj. kapitalizem, op. I. L.), in je torej s stališča totalnega človeka in prave človeškosti še vedno izrazit element človekove odtujenosti in nečloveškosti.« (Perenič 1977, 958)

⁵ Najbolj jasno ponazoritev te ugotovitve predstavlja ustava ZDA. Ustava ZDA je bila sprejeta v političnih razmerah, ko so se elite posameznih 13 držav morale v skupnem varnostnem interesu dogovoriti za bolj trdno povezavo, vsaj tako trdno federacijo, da se bo lahko ubranila angleških vojaških posegov. Na mizi so bili interesi malih držav proti velikim državam, interesi sužnjelastniških držav proti državam z manj sužnji, interesi državnih elit proti nastajajoči federalni eliti, interesi urbanega pred podeželjem. Ta politična nasprotja so rešili v sklopu ustave, v kateri so dobile prevlado elite, ki so utemeljile svojo moč na suženjskem delu, na podeželju in v državah z manj prebivalci. Načelo večinske demokracije, v kateri odloča število glasov volivcev, so nadomestili z načelom močnejšega. Ustava se v temeljnih razmerjih moči ni spremenila in se tudi ne more spremeniti, saj je za spremembo potrebna večina v kongresu, ki je vedno sestavljen po načelu, da vanj ne more priti nobena večina, ki bi ustavo spremenila.

Tako je že več kot dvesto let. Ustava ZDA še vedno ščiti tisti konsenz, ki jo je vzpostavil, tj. konsenz, da je politični sistem narejen za favoriziranje pohitrene koncentracije kapitala in tistih akterjev, ki v teh okvirih izkažejo za to najvišjo usposobljenost. V prvih desetletjih je zato ščitil predvsem lastnike sužnjevi in sužnjelastniško družbeno produkcijo, kasneje pa vse bolj lastnike velekapitala in njihove interese povsod po svetu. Ustava je svojo nespremenljivost v ključnih potezah, ki zadevajo razmerja moči med superlastniki in navadnimi delavci, zacementirala z zahtevo, da je za njeno spremembo potrebna dvotretjinska večina v obeh domovih kongresa in podpora vsaj dveh tretjin držav ZDA. Snovalce ameriške ustave je vodil »obsežen strah pred ljudskimi večinami (popular majorities)«, zato so bili »hitri pri vzpostavljanju institucij, ki so jih preverjale ali omejevale« (Levitsky in Ziblatt 2023, 150).

Ko pravna norma tako prav zaradi interesne strukture in od tu izhajajočega razmerja sil ne prime, se politične sile zatečejo k moralni formi in zahtevajo implementacijo dobrega nad zlim v imenu humanitarnosti. Vsaka stran v spopadu riše svojega hudiča na steno, tako da boj proti njem legitimira nadaljevanje »vojne« oziroma brezpravja oziroma nemoči obeh strani v spopadu, tako da vsili drugi strani svoj interes. Pravna norma prime znova takrat, ko ustreza interesom tistih političnih sil, ki obvladujejo politično situacijo. V takšnih razmerah se lahko dopolni ali uveljavi obstoječo pravno normo. Tako potekajo bitke med vlado in sindikati za dvig plač in prav tako po istih načelih tečejo bitke za mir in vojno v mednarodnih odnosih. Veliki pravni teoretik Ronald Dworkin ta problem dobro ponazori v delu *Pravni imperij* (1986, 29–30) s primerom priznavanja enakopravnosti Afroameričanov oz. odpravljanja politike segregacije. Po državljanski vojni so sužnji dobili enako obravnavo v separaciji. Politika separacije, ločevanja in odtrganja, tedaj ni bila razumljena kot neenaka obravnavo. Po drugi svetovni vojni so se politična razmerja v ZDA toliko spremenila, da je novi sodni proces prepoznal »segregacijo kot bolj globoko napačno kot v primeru Plessy« v 19. stoletju. Vendar sodba spet ni jasno zavezala k odpravi segregacije, temveč je v skladu s takratnimi političnimi razmerami zahtevala uveljavitev »with all deliberate speed«. Dworkin – namesto da bi ugotovil, kako je pravo posredovano z vpričnimi razmerji političnih sil – tu moralizira in to sodbo označi kot »hipokritično«.

Novak tako ugotavlja, da ima pravo dvojno funkcijo.

Ta se kaže v tem, da (1) pravni sistem s svojim monopolom fizičnega prisiljevanja po eni strani služi predvsem neki politični večini na določenem prostoru v določenem času, tako da lahko govorimo o varovanju prevladujočega družbenega interesa. (2) Poleg te funkcije pa lahko govorimo še o veliko pomembnejši funkciji, ki jo ima pravo glede normiranja družbenih interesov ... o omejevanju nasilja med ljudmi, to je kot o varuhu nekih elementarnih splošnih družbenih interesov človeškega sožitja oziroma o varovanju neke kulture. (Novak 2003, 44)

V resnici gre za isto zgodbo: gre za zaščito kulture zasebne lastnine in za civilizacijo, utemeljeno na kapitalističnih razmerjih, ki je postavljena tako, da postavlja točno določeno politično manjšino kot večino in jo pravo brani.⁶

Novak tudi ugotavlja – pri tem se sklicuje na Igljarja (1978) –, da »nobeno resno razmišljanje o politiki in političnih fenomenih ne more mimo interesa, ki je temeljno gibalno političnih akcij« ter nadaljuje, da pa se razume »v pravni sferi

⁶ Uveljavlja se predstava, da je razmerje med pravom in politiko treba postaviti v razmerje med delanjem prava in uporabo prava. »Tako je ugotoviti, da proces ustvarjanja prava predvsem zadeva neki politični proces ... Proces uporabljanja prava pa je vendarle bolj pripisati bolj sferi prava ..., ki skrbi, da se takšna pravila v določeni družbi tudi uveljavljajo.« (Novak 2003, 41) To razmerje je sicer relevantno za opazovanje in komentiranje dnevne politike in dnevnega prava, na strateški ravni pa ni relevantno.

interes kot predpostavka in vsebina pravnih norm« (Novak 2003, 73). Ta vsebina je ravno vladajoči družbeni in politični sistem, utemeljen na zasebni lastnini; ta interes je ravno interes dinamike vladajočih, da se ta sistem ohrani in krepi.

Sodnikova zavezanost pravu mora tekMOVATI z »vrhovno ali vsaj enako pomembno vrednoto ekonomske učinkovitosti, konkretneje maksimiranjem družbenega bogastva« (Novak 2011, 64; Posner 1979, 119). Posner ta okvir sicer razume kot »moralni«, ker ne opazi, da je vladajoča morala produkcijske učinkovitosti samo vladajoča zavest vladajočih družbenih razmerij. Posner je tako posredno ugotovil, da je pravo vezano na služenje sistemu kapitalizma, da je v službi celotnega načina produkcije ljudi in stvari. Ta produkcija ljudi in stvari proizvaja tudi vladajoče ideje, to moralo, ki je obvezujoči okvir pri presoji sodnika, ali naj bo zavezan bolj pravu ali morali. V obeh primerih je zavezan vladajočemu načinu produkcije, ki proizvaja tako pravo kot moralo in še vsebino drugih družbenih form zavesti.

Tovrstni pravni pragmatizem po Dworkinu »zavrača idejo prava in pravne pravice« (Novak 2011, 63), ker meni, da morajo sodbe bolj dosledno slediti zakonom. Ta dilema, ki razlikuje pragmatiste in konvencionaliste,⁷ je sicer na bolj pritlehni ravni upravičena, podobno kot je upravičeno ločevati med psihološkimi značajmi sodnikov, ko ugotavljamo takšne ali drugačne njihove odločitve. S stališča reprodukcije sistema in reprodukcije pravnega sistema pa je povsem odveč. Tudi zakoni so proizvod te iste reprodukcije sistema in ne glede na psihološki karakter sodnika ali njegovo večjo ali manjšo zavezanost konkretni pravni normi bo sodstvo kot celota, proizvodnja zakonov kot celota, proizvodnja moralnih vrednot kot celota v službi reprodukcije vladajočega produkcijskega načina. S tega stališča sodnik in zakonodajalec ne moreta narediti kakšne velike napake, ki bi škodila sistemu, lahko pa naredita veliko napako, ki škodi posamezniku ali posamični skupini, morda celo kapitalskemu bloku. Za popravek tovrstne škode so zrasla sodišča za človekove pravice, ki relevantnim (jasno, da ne vsem) posameznikom povrnejo »moralno« škodo in jim tako omogočijo vrnitev na ugledna mesta v celotnem sistemu.

Da bi se Dworkin nekako otrešel obeh skrajnosti, tako pragmatizma kot konvencionalizma, je svoje videnje prava poimenoval »pravo kot integriteta« (Novak 2011, 66). »Vrednota integritete oblasti nalaga, da 'govori z enim glasom' (Dworkin 1986, 165), da deluje načelno in notranje skladno.« (Novak 2011, 66) Pravna načela so tako kot pravna pravila del prava in zato zavezujoča. »Oblastni organi, pa naj gre za sodišča ali kak drug organ, ki ustvarja pravna pravila, dolgujejo zvestobo obema pojavnima oblikama prava.« (Novak 2011, 67) Pri Dworkinu

⁷ »Konvencionalizem pripisuje pravu absolutno zavezujočo moč, a hkrati pristaja na to, da nam ponuja omejen nabor odgovorov. Meje prava zarisujejo pravni predpisi, ki jih je v obliki zakonodaje in precedenčnih sodb sprejel pristojni organ.« (Novak 2011, 62) Pragmatizem smisel prava vidi »v iskanju najprimernejše ali najbolj pravične odločitve, ne da bi se pri tem pustil omejevati s togimi pravnimi pravili« (Novak 2011, 62). Pragmatizem se približuje ideji o svobodnem sodniku, ki v konsekvenci niti ne rabi zapisanih pravil, saj sam zna vedno znova in za vsak primer določiti pravičnost in ob njej izmeriti, kako zahteven je prestopok tožene osebe.

integriteta postane samostojna vrednota, ki stopi ob bok pravičnosti, poštenosti in minimalnim zahtevam poštenega postopka.

»Politični naboj integritete postane očiten, saj ne gre le za vrlino, ki učinkuje na ravni sodniškega odločanja, temveč oblikuje najpomembnejše odločitve, ki zadevajo celotno skupnost. ... Prisiljujočo moč države najbolj prepričljivo utemeljimo, če skupnost utemeljimo na integriteti.« (Novak 2011, 69)

Dworkin vpeljuje koncept lastnine šele ob koncu svojega dela *Pravni imperij*. »Naša legalna praksa priznava, kar pogosto kličemo *prima facie* zakonite pravice do lastnine, kar bom rekel abstraktne pravice. ... abstraktne zato, ker vemo, da so lahko v konfliktu ...« (Dworkin 1986, 293) Če ni tekmovanja med dvema lastninama, potem ni konflikta in odpade odgovornost do drugih oz. tistih, ki sočasno uveljavljajo isto pravico. Dworkina problem principa lastnine in njene pravne zaščite vodi v moralno vprašanje: »... vedno se moramo vprašati, karkoli že počnemo, ali naše ravnanje upošteva interes vsakogar kot enako pomemben našemu« (Dworkin 1986, 293). Potem to dilemo pelje v tržno logiko, kjer stopi v igro plačilo za privilegij, torej, vedno lahko tisti, ki ima več, uveljavi svoj interes in svojo lastninsko pravico. Dworkin ob tem nalaga še kriterij in privilegij tistim lastnikom, ki prispevajo več k bogatstvu celotne družbe. S tem uvede kriterij, ki ga lahko imenujemo koncentracija in akumulacija kapitala: kdor tej logiki bolj sledi in mu uspeva kopičenje bogastva, ki ga statistika razume kot dvig povprečnega in tako posredno celotnega bogastva, ima v konfliktu lastnin prednost pred drugimi. Prav zato ga pravo ščiti, ker s tem ščiti celoto in predvsem sistem tovrstne reprodukcije življenja ljudi in stvari.

Kar naenkrat ta lastninska pravica za najmogočnejše ni več abstraktna, kar trdi ali česar se boji Dworkin, temveč povsem realna in vedno uveljavljiva ali, še bolje, uveljavljena; za druge, šibkejše pa spet ni abstraktna, temveč nepravica, ker je nikoli ne morejo uveljaviti ali pa zelo redko, in to samo v primeru, ko gre za konflikt s šibkejšimi ali enako šibkimi ali pa v primeru, da konflikta ni. Pri malih lastninah praviloma konflikta ni, pri velikih zadevah, ko vstopajo v igro velike lastninske pravice, pa je boj vnaprej odločen. In pravo to pokriva. Dworkinu takšen radikalen zaključek seveda ni všeč, zato jezno dostavlja: »Osebna avtonomija bi skoraj popolnoma izginila v družbi, katere člani bi sprejeli tržno stimulirano dolžnost, ker dolžnost nikoli ne spi« (Dworkin 1986, 294). Dworkin tako vsaj slutiti, da je moč trga, kar je v resnici moč kapitalističnega sistema in političnih razmerij sil, ki iz njega izhajajo, tako prevladujoča, da je v konfliktu na lastninski pravici utemeljenih razmerij vedno mogoče predvideti izid v realnih konfliktih in s tem določiti realni potek dogodkov, ki jih servisirata pravo in sodstvo.

Dworkin je še najbliže opisu realne situacije v navezi med pravom, politiko, kapitalizmom v naslednji misli, pri čemer sicer govori o dolžnosti oblasti in dolžnosti posameznikov. »Oblast (government) sprejema odločitve, ki zadevajo produkcijo, distribucijo in posedovanje lastnine in uporabe, do katerih so ljudje upravičeni koristiti lastnino, ki jo imajo. Te odločitve skupaj tvorijo shemo

lastnine. In odgovornost oblasti, da obravnava ljudi kot enake v vseh svojih odločitvah, vodi lastniško shemo, ki jo oblast ustvarja in utrjuje.« (Dworkin 1986, 296) Dworkin se po tem vpraša, »kateri sistem lastnine bi lahko uveljavil ta standard«, namreč, da bi oblast »obravnavala usodo vsakega državljana kot enako pomembno« (Dworkin 1986, 296).

LASTNINA IN PRODUKCIJSKI ODNOS

Prevladujoči tip lastnine je pokazatelj prevladujočega načina produkcije družbenih in političnih razmerij, pa tudi pravnih razmerij. »Lastnina kot prisvajanje je logična posledica slehernega produkcijskega načina; toda le v določeni družbeni formaciji dobi logično – najpreprostejšo in univerzalno – formo zasebne lastnine, v kateri je določena kot goli pogoj nepretrgane cirkulacije vrednosti po formuli B-D, D-B.« In v tej, kapitalistični družbi »je ekonomsko razmerje izkoriščanja pravno posredovano v formi pogodbe« in tako »dobi pravna forma univerzalni pomen, pravna ideologija postane vladajoča ideologija« (Pašukanis 2014, XVII). Lastnina kot beseda zavaja, ker jo uporabljamo za oznako razmerij v različnih konceptih: lastnina v fevdalizmu je povsem drugačno razmerje od lastnine v kapitalizmu. »Kapitalistična lastnina po svojem bistvu pomeni svobodo spreminjanja kapitala iz ene forme v drugo in njegovega prenašanja iz ene sfere v drugo z namenom doseganja maksimalnega dohodka, ki ne izvira iz dela.« (Pašukanis 2024, 91) Od tu se postavljajo vprašanja, kdo individualno in katere družbene skupine imajo oblast nad kom in čim, kaj mu/jim od tega pripada v delitvi družbenih in naravnih dobrin, kakšni sistemi političnih in pravnih razmerij izračajo iz te osnove, kako način produkcije razmerij med ljudmi določa vsa ta razmerja – zaradi nujne usmerjenosti na svojo reprodukcijo. V Predgovoru h kritiki politične ekonomije Marx ugotavlja, da je koncept produkcijskih odnosov identičen konceptu lastninskih odnosov oziroma da so lastninski odnosi »le pravni izraz za isto stvar«⁸ (Marx 1979a, 105). Pravna oblika je – ob religiozni, politični, umetniški in filozofski – ena od ideoloških form, v katerih se ljudje konflikta, ki se poraja med načini produkcije življenja ljudi, zavedajo in ga izbojujejo. V pravni formi tako lahko najdemo preobrazbo fevdalnega koncepta lastnine v kapitalističnega.

V moderni dobi, tj. z uveljavljanjem kapitalizma kot vladajočega načina produkcije, sta se za namen utrjevanja novega tipa zasebne lastnine preoblikovala tudi forma družine, ki jo je meščanstvo predelalo za potrebe kapitalizma, tj. za koncentracijo kapitala, in koncept zasebne lastnine kot vladajočega razmerja v novi družbi. Koncept zasebne lastnine se je za potrebe novega načina produkcije skozi politiko prelil v pravo. Meščanstvo je v svojem interesu in s tem v interesu kapitalizma, ki ga je uveljavljalo kot nov način produkcije, s pravno formo

⁸ »Na določeni stopnji svojega razvoja prihajajo materialne produktivne sile družbe v nasprotje z obstoječimi produkcijskimi odnosi ali – in to je le pravni izraz za isto stvar – z lastninskimi odnosi, v katerih so se doslej razvijale.« (Marx 1979a, 105)

postopno utrdilo pridobitve, uveljavljene v političnih bojih. Klasiki politične misli iz tega obdobja so verno upojmovali/konceptualizirali vse te politične premike in tako reflektirali dogajanja v boju med fevdalizmom in kapitalizmom.

Moderna politika se oblikuje v mestih za zaščito interesov meščanstva. Meščanstvo pa so po eni strani vsi prebivalci v mestih, še posebej pa so meščanstvo vodilni in vladajoči sloji mest. Os, okrog katere se vzpostavlja meščanstvo, je zasebna lastnina, ki zase zahteva, da se povečuje v času in prostoru, da se prenaša na nove rodove, in tako zahteva tudi temu ustrezno novo formo družine. Fevdalni produkcijski odnosi vse močnejšemu meščanstvu, ki gradi kapitalistična razmerja, ne ustrezajo. Kot ugotavlja Marx (1979), človek se v kapitalizmu ni »osvobodil lastnine«, temveč »je dobil svobodo lastnine.« In nadaljuje: »Vzpostavitev politične države in razpad meščanske družbe v neodvisne posameznike – katerih razmerje je *pravo* (das Recht), kot je bilo razmerje stanovskih in cehovskih ljudi *privilegij* – se izvrši v povsem istem aktu.« (Marx 1979, 179)

Novi dobi se je zdelo, da nastopa v imenu narave⁹ proti božjemu stvarstvu, ker je nastopala z interesi meščanstva proti interesom fevdalizma, ki ga je utemeljevala in legitimirala Rimokatoliška cerkev v formi papeške države skozi religiozno formo zavesti. Rimokatoliška cerkev je imela v fevdalizmu zahodne Evrope mesto najmočnejšega oblastnega stebra, zato se je sleherna politična bitka za spremembo fevdalizma morala izbojevati v religiozni formi zavesti ter proti njej ter v bitki z njenim monopolistom, to je Rimokatoliško cerkvijo.

Meščanstvo je v novem načinu produkcije najbolj neposredno naletavalo na naravo, na zakonitosti narave, da jo predela po svojih potrebah in jo spravi v izboljšanje položaja meščanstva v odnosu do monarhije in plemstva, v moderni razvoj in v »denar«. Prvobitna akumulacija kapitala je neizprosno uporabila sleherni naravoslovni, tehnični izum, da bi utrdila prednosti kapitalizma. Prvobitna akumulacija je na svojem pohodu morala predelati vse stvarstvo v blago in v zasebno lastnino: proces ublagovljenja predmetnega vpričnega sveta je hkrati omogočil pohitreno koncentracijo kapitala in hkrati s tem privatizacijo. Logika koncentracije kapitala je zahtevala in proizvajala množenje prebivalstva, povečano proizvodnjo hrane in tehnične izboljšave. Vse to je nova forma zavesti zagotavljala bistveno bolj učinkovito od religije. Gre za znanost, gre za jedro znanosti, ki se je vzpostavila kot fizika¹⁰ in njena izvedba tehnika. Politična bitka med religijo in znanostjo je tekla kot bitka med fevdalizmom in kapitalizmom.

Eden od terenov te neizprosne politične bitke, ki se še ni povsem zaključila, je tudi teren za priznanje in zaščito zasebne lastnine v pravni formi. Fevdalna lastnina je bila idejno utemeljena v religiozni formi, podprta z Biblijo in interpretacijo Rimokatoliške cerkve (RKC) ter verskimi učitelji. Praktično politično

⁹ Tako francoska revolucija 1789 v drugem členu deklaracije o pravicah človeka in državljana razglaša, da je cilj vsakega političnega združevanja ohranitev naravnih in nezastarljivih pravic. Te pravice so svoboda, lastnina, varnost in upor proti zatiranju. V zadnjem členu pa deklaracija razglasi lastnino za »nedotakljivo in sveto pravico«, ki je zato ni moč odvzeti nikomur.

¹⁰ Več o tem glej v Pikalo in Lukšič (2013) in Lukšič (1997a).

jo je podpirala celotna fevdalna struktura od monarha navzdol in vzporedno ter prekrivajoče se še od papeža navzdol po strukturi RKC.

Kapitalizem je zahteval znanstveno utemeljevanje, zato je tudi pravo dobilo status znanosti. Pravo je tako posebna ideološka forma, ki na poseben način predeluje politična razmerja v pravna, jih skozi ta pravna razmerja razrešuje in vrača nazaj v politična razmerja. Mehansko gledano gre za tehnični del produkcije zakonov ter njihovo obrambo prek sodnega sistema. Pravo hkrati nastopa tudi kot znanstvena forma, ki domuje na univerzi in znanstvenih inštitutih ter reflektira pravno prakso in pravo kot posebno ideološko formo.

Bitka za neodvisnost prava od politike je hkrati bitka za umik že izbojevanih dosežkov vladajočih centrov moči in vladajočega načina produkcije ljudi, stvari in idej od ponovnega naskakovanja političnih sil, ki zahtevajo spremembo in prek te spremembe tudi več pravne zaščite za svoje interese. Ti poizkusi večkrat končajo v iluziji, da je upravljena norma brez podpore v strukturi političnih interesov že tudi dovolj. Neodvisnost prava¹¹ v tej strateški dimenziji gradi na tako zabetoniranem političnem konsenzu o nespremenljivosti doseženega, zlasti pa o nespremenljivosti postopkov za kakršnokoli poseganje v »tuzdajšnjost« in doseganje sprememb v njej, ki bi kakorkoli resneje najedlo status quo.

FEVDALNA KONCEPTUALIZACIJA RAZMERJA MED PRAVOM IN POLITIKO

Najboljši vpogled v tematizacijo vstopanja meščanskih predstav zasebne lastnine v razmerja fevdalizma dobimo z Akvinskim. Tomaž Akvinski (1225–1274) velja za steber konceptualizacije, ki zagotavlja trdnost monarhij v fevdalni ureditvi, ki jo zagotavlja papeška država/Rimokatoliška cerkev. To politično strukturo je Akvinski utemeljeval na posebnih relacijah do boga, ki je najvišja avtoriteta, hkrati pa služi kot model za urejanje zemeljskih oblastnih in lastninskih razmerij. Bog je »kralj kraljev in gospodar gospodarjev« in »veliki kralj nad vsemi bogovi« (Akvinski 1990, 47). »Rex autem populum gubernando minister Dei est«, kralj je sluga (minister) boga pri vladanju ljudem (Akvinski 1990, 78), hkrati pa je »služba kralja, da skrbi za dobro skupnosti« (Akvinski 1990, 85).

V naravnem svetu obstajata obča in posebna vladavina: v občini vlada bog, v posebni pa kralj. »Kralj mora razumeti, da je njegova dolžnost postati v kraljestvu to, kar je duša v telesu in kar je bog v svetu« in da »deli pravičnost namesto boga« (Akvinski 1990, 99). Vendar je kralju dodeljena le »vrhovna oblast nad človeškimi stvarmi«, duhovna oblast, ki vodi h ključnemu cilju ljudi, »da se s krepotnim življenjem pride do uživanja boga«. Da bi lahko dosegli ta cilj, pa »služba tega kraljestva ni zaupana zemeljskim kraljem, temveč duhovnikom, predvsem vrhovnemu duhovniku Petrovemu nasledniku, Kristusovemu namestniku,

¹¹ Novak ugotavlja, da se je »v boju med kraljem in sodstvom v Angliji v 17. in 18. stoletju razvijala doktrina nadvlade prava« (Novak, 2003: 47). Sodstvo ni strateški politični akter, je samo tehnični izvajalec v tej bitki, ki zastopa interes privatne lastnine in vzhajajočega kapitalizma.

rinskemu prvemu duhovniku (pontefikatu), ki mu morajo biti pokorni vsi kralji krščanskih ljudstev kot samemu gospodu Jezusu Kristusu» (Akvinski 1990, 106–107). Tu je Akvinski razvil hierarhijo gospostva in lastnine v svetu fevdalizma.

Akvinski ni bil izrazito naklonjen trgovini. Trgovanje namreč zahteva intenziven odnos s tujci, ti pa »kvarijo nravi meščanov, ker se nujno dogaja, da se tujci, ki so vzgojeni v drugih zakonih in običajih, drugače obnašajo v primerjavi s tem, kar velja med meščani« (Akvinski 1990, 120–21). Poleg tega trgovanje vodi ljudi v napačna ravnanja:

... trgovci najbolj težijo k dobičku (lucrum), zato se v srcih meščanov ukorenini pohlep. Iz tega sledi, da vse postane naprodaj, in ko izgine zaupanje, se odprejo vrata prevaram, s preziranjem javnega dobra pa vsakdo sledi samo svojemu dobičku. ... Trgovanje pa je zlasti škodljivo za izvajanje vojaške službe ... zato je po meščanskemu zakonu vojakom prepovedano trgovanje. (Akvinski 1990, 121)

Akvinski tu zaznava meščansko logiko, postavlja pa se v bran fevdalni, ki temelji na poljedelstvu in pridelavi hrane. Fevdalna lastnina je pri oblastniku, pri monarhu, in tako je po božji volji. Prisvajanje v formi meščanske zasebne lastnine mu je moteče, ker najeda obstoječi politični konsenz, ki se kaže v vrednotah, ki vladajoči fevdalni red razkrajajo. Trgovanje je dobro za fevdalno ureditev samo v toliko, kolikor prispeva k premeščanju presežkov proizvodnje od tam, kjer obstajajo, tja, kjer vlada pomanjkanje. »Zato se mora odlično (perfecta) mesto zmerno ukvarjati s trgovino.« (Akvinski 1990, 122)

Tomaz Akvinski je v delu Suma teologije v poglavju o zakonih ugotovil, da je »zakon nekaj, kar spada k razumu« (Akvinski 1990, 130). Prepričan je, da je vsebino zakona treba opredeliti v skladu z maksimo, kar je vseč vladarju, to ima vrednost zakona, tako da ima »volja vladarja vrednost zakona. Sicer bi bila volja vladarja brezzakonje in ne zakon« (Akvinski 1990, 131). Tako je zakon za Akvinskega »odredba (ordinatio) razuma v smislu skupnega dobrega, ki ga proglasi oseba, ki je zadolžena za to, da skrbi za skupnost«¹² (Akvinski 1990, 135).

»Božanski um je merilo stvari, ker je vsaka stvar v toliko resnična, kolikor posnema božanski um ... Od tu je božanski um sam po sebi resničen. Zato je njegova zamisel sama resnična.« (Akvinski 1990, 155) »Merilo človeškega uma so stvari, zato je pojem človeka ... resničen, ker je v skladu s stvarmi ...« (Akvinski 1990, 131)

Ker je lastnina v rokah monarha, monarh pa deluje kot odposlanec boga, in ker moč meščanstva sredi 13. stoletja še ne pomeni reflektirane politične volje, lahko Akvinski izreče samo to slednjo idejo, ki postane vladajoča v naslednjih

¹² Na drugem mestu to zapiše podobno: »... zakon ni nič drugega kot nalog praktičnega razuma vladarja, ki upravlja s popolno skupnostjo«. Pri tem pa velja, »da celotni skupnosti univerzuma vlada božji razum« (Akvinski 1990, 137).

stoletjih: človek je resničen, ker in v kolikor je v skladu s stvarmi. Najpomembnejša stvar pa je zasebna lastnina. Zasebna lastnina za Akvinskega ni sveta stvar, temveč je sveta stvar božji nalog: »... ko nekdo pristopa h katerikoli ženi po božjem nalogu, to ni niti prešuštvo niti nečistvovanje. Isti razlog velja za krajo, ki pomeni jemanje tuje stvari. Karkoli nekdo jemlje po nalogu boga, ki je gospodar vseh stvari, tega ne jemlje brez volje gospodarja, kar bi bila pravzaprav kraja.« (Akvinski 1990, 175)

Glede lastnine Akvinski meni, da

skupništvo stvari se pripisuje naravnemu pravu, vendar ne tako, da bi naravno pravo določalo, da mora biti vse v družbeni lasti in da nič ne sme biti v privatni lasti, ker delitev dobrin ne poteka po naravnem pravu, temveč po dogovoru med ljudmi, to pa pripada pozitivnemu pravu, kot je že bilo rečeno. Zato pravica do lastnine ne nasprotuje naravnemu pravu, temveč se naravnemu pravu dodaja kot tisto, kar je človeški razum dojel.

(Akvinski 1990, 290–91)

Akvinski ima nastavke za teorijo naravnega prava.

Zdi se, da nepravičen zakon sploh ni zakon. Zato ima zakon samo toliko zakonske sile, kolikor je udeležen v pravičnosti. V človeških odnosih pa se pravično imenuje nekaj zato, ker je resnično po pravilu razuma. Prvo pravilo razuma pa je naravni zakon, kot se vidi po predhodni razpravi. Zato ima vsak človeški zakon samo v toliko vrednost zakona (habet de ratione legis), v kolikor se izvaja iz naravnega zakona. Če se v nečem razhaja z naravnim zakonom, potem to ni več zakon, temveč popačenje zakona.

(Akvinski 1990, 180)

Kraja svete stvari ali države, torej skupnega dobrega, se kaznuje s smrtjo, kraja iz nuje, za preživetje, torej zaradi lakote, pa »ni kraja v pravem smislu« (Akvinski 1999, 297). Akvinski jasno kaže, da je napad na politični konsenz najhujši zločin, torej na lastnino stebra fevdalizma, cerkve, in drugega stebra fevdalizma, monarhovo (fevdalno) oblast, kar se izkazuje tudi kasneje, ko zasebna lastnina dobi ta status, torej stebra kapitalističnega načina produkcije, v nasprotju s svetimi stvarmi ali stvarmi države.

PRAVO V ZAŠČITI PRVOBITNE AKUMULACIJE KAPITALA

Kako se je moderno pravo postavljalo v zaščito zasebne lastnine in razmerij posesivnega individualizma, ublagovljenja družbenih razmerij in kapitalističnega načina produkcije, vidimo že v Utopiji (1516) Thomasa Mora. More (1478–1535) protestira proti »nepravičnim zakonom« in zlasti pred »togim izvajanjem pravičnosti, kot ga prakticirajo na tatovih. Vsepovsod jih pobijajo, pri čemer jih je kar dvajset obešenih na istih vislicah« (More 1996, 15).

More se ne more načuditi, kako malemu številu tatov uspe, da se obešanju izognejo. Pri tem ugotavlja, da »gre ta način kaznovanja tatov prek klica pravičnosti in v nobenem primeru ne služi javnemu dobremu. Kazen je preostra sama na sebi in še neučinkovito odvrta. Drobna tatvina ni tako velik zločin, da bi morala stati človeka njegove glave«, pri čemer s kaznijo ni mogoče odvrniti tatu, ki krade zgolj za preživetje. Ugotavlja, da »se zdi, da ne samo v Angliji, temveč v velikem delu sveta posnemajo slabega učitelja, ki raje biča učence, kot da bi jih učil« (More 1996, 16).

More piše o tem, da »kjerkoli imamo privatno lastnino in je denar merilo vseh stvari, je skoraj nemogoče, da bi v takšni državi vladali pravičnost in sreča« (More 1996, 38). Prepričan je, da »edina pot do obilja vseh leži v enakosti lastnine« (More 1996, 38–39). Podobno pravi na drugem mestu: »... dokler privatna lastnina ne bo povsem odpravljena, ne bo enake in pravične razdelitve dobrin, niti človeštvo ne bo vladano v sreči« (More 1996, 39).

Zato bi bilo treba sprejeti tudi ustrezno zakonodajo: »Sprejeti bi bilo treba zakone, da nihče ne bi imel v lasti več od določenega obsega zemlje ali prejemal več od določene višine dohodka. Ali sprejeti zakone, ki bi preprečevali vladarju, da bi postal premočan in prebivalci preveč neukrotljivi.« Hkrati ugotavlja, da bi takšni zakoni ne imeli nobenega vpliva na stanje v družbi, »dokler bo obstajala privatna lastnina« (More 1996, 39).

V Utopiji »imajo zelo malo zakonov in tako so strenirani, da jih več ne potrebujejo. ... Mislijo, da je popolnoma nepravilno, da bi ljudi vezali z vrsto zakonov, ki jih je preveč, da bi jih prebrali ali pa so preveč obskurni, da bi bili razumljivi« (More, 1996, 84–85). Zato se v Utopiji na zakone vsi spoznajo, »vsi so pravni eksperti« in zato tudi nimajo odvetnikov (More 1996, 85).

Na otoku Utopija ne sklepajo pogodb. Prepričani so, da če narava ne veže človeka ustrezno na drugega sočloveka, tudi neko zavezništvo tega ne more opraviti. Poroča tudi o tem, da v daljnih deželah novega sveta »nihče ne zaupa pogodbam« (More 1996, 86). »Več ko je formalnosti, bolj ko so številne in slavnostne prisege, prej bo pogodba prelomljena (Broken).« (More 1996, 86) More opozarja na »kraljevsko prakso, da se ne držijo pogodb«, kar je razlog, da jih v Utopiji sploh ne sklepajo. Pogodba namreč predpostavlja, da so ljudje, ki

jih loči neka naravna ovira, tako rahla kot hrib ali potok, združeni brez naravne vezi; predpostavlja, da so rojeni rivali in sovražniki in imajo prav, da poskušajo uničiti drug drugega, razen ko jih pogodba zadržuje. Poleg tega vidijo, da pogodbe v resnici ne spodbujajo prijateljstva. ... Utopljeni mislijo ... da so ljudje združeni močnejše z dobro voljo, kot so pakti (pacts), s svojimi srci bolj kot s svojimi besedami. (More 1996, 87)

V Utopiji, kjer »vse pripada vsem, se nikomur ni bati, da ... bo kadarkoli pogršel, karkoli potrebuje. ... v Utopiji nihče ni reven, nihče ni berač in čeprav nihče nič ne poseduje, je vsakdo bogat« (More 1996, 107).

More ugotavlja, da ko družba delavcu vzame najboljša leta in ga plača, da živi mizerno, ga na stara leta pusti shirati v nemoči. »Kar pa je še huje, bogati neprenehno skušajo revežem iztrgati njihove skromne denarce ne samo s privatnimi goljufijami, temveč z javnimi zakoni.« (More 1996, 108)

Pravico so izkrivili in ponižali še korak dlje, s tem ko so »svojemu izsiljevanju nadeli formo zakona; in tako so krivico razglasili za zakonito« (More 1996, 108). Sodobne države po svetu More vidi kot

conspiracy of the rich, ki redijo svoje interese v imenu in v naslovu države. Izumili so poti in načine, da se oprimejo vsega, kar so pridobili s trdo prakso, in potem načrtujejo pritiske na reveže z nakupovanjem njihovega truda in dela, kar se da poceni. Te naprave postanejo zakon, takoj ko bogati, govoreč skozi državo, ki seveda vključuje tudi revne, povedo, da jih je treba upoštevati. (More 1996, 108–109)

More je prepričan, da »če bo izginil denar, bodo izginili tudi strah, anksioznost, skrb, napor in neprespane noči. Celo revščina, ki, zdi se, potrebuje denar bolj kot karkoli drugega, bi izginila, če bi denar popolnoma izginil« (More 1996, 109).

V vpričnih državah so samo pravniki, ljudje, izvedeni v pravu, »kvalificirani, da dokončno rečejo, kaj je pravično in dobro, samo oni so pristojni, da odločijo, kaj vsak in vsi ljudje lahko imajo, česa ne morejo imeti, koliko lahko imajo in kako dolgo lahko to obdržijo. Vendar je tako delirično ureditev, kot je ta, sprejelo javno mnenje« (Bude v More 1996, 117). Tako gre po Budu za kombinacijo »tihega pristajanja na zakone, delno pa za neposredne sankcije« (Bude v More 1996, 116–17), da se vzpostavlja in obdrži ureditev.

Morove ideje so zavezane politični konstelaciji, ko kapitalistična zasebna lastnina že postavlja svoje zakone in vzpostavlja razmerja, ki tečejo vzporedno s fevdalnimi načeli. To sobivanje razume kot nered, ki bi ga rešil v utopični ureditvi brez obeh vladajočih principov: kapitalistične zasebne lastnine in nadvlade fevdalnih gospodov ter s tem zvezanega monopola ene verske skupnosti pri vodenju države.

OBRAMBA FEVDALNE KONCEPCIJE LASTNINE IN OBLASTI: ROBERT FILMER

V začetku 16. stoletja, preden je meščanstvo uspelo uveljaviti in utrditi svoj projekt posesivnega individualizma kot model kapitalizma, se je Moru kazalo, da bi bilo koncept zasebne lastnine še mogoče odpraviti v dobrobit razvoju človeštva. Proti koncu stoletja pa je meščanstvo že tako napredovalo z uveljavljanjem kapitalizma, da je ta uspeh izzval tudi intelektualno reakcijo zagovornikov fevdalizma.

Najbolj eksplicitno legitimacijo tega principa je razvil Robert Filmer (1588–1653) v delu Patriarcha (1680), ki je izšlo po njegovi smrti. Filmer brani koncept

oblasti in lastnine v fevdalizmu ter fevdalizem proti meščanstvu in kapitalizmu, kar, to slednje, že ima zagovornike pred njim. Po njegovi smrti pa dobiva najbolj izrazite zagovornike v Hobbesu, Grotiusu in še posebej v Locku in nato v Smithu.

Filmer v duhu Akvinskega pravico do fevdalne lastnine in na njej utemeljene fevdalne oblasti izpeljuje iz Biblije. Adam je »z božjim darovanjem postal splošni gospodar vseh stvari, s takšnim zasebnim gospostvom za sebe, ki je (brez njegovega darovanja) resnično izključevalo njegove otroke. Prek darovanja in dodeljevanja ali neke vrste prenosa (preden je umrl ali zapustil nekega dediča, da ga nasledi) so njegovi otroci razpolagali s posebnimi področji po pravu zasebnega gospostva« (Selden po Filmer 1978, 68). Lastnino je torej Adam dobil od boga, zato lastnina ne more biti plod ljudi, to je človeškega zakona. Selden (po Filmer 1978, 71) tudi ugotavlja, da je Noe kot gospodar sveta razdelil svet po božjem nalogu, kar je potrdil tudi z oporoko. Svoje sinove je opozoril, da nihče od njih niti ne sme posegati v gospostvo bratov niti ne smejo nastopati drug proti drugemu, ker bi to pripeljalo do prepиров in državljanske vojne.

Takrat je bilo jasno, da je treba razpravo o oblasti začeti z vprašanjem lastnine. Ko je utemeljeno, od kod zasebna lastnina, in ko je utrjena njena legitimnost, je na tem temelju mogoče zgraditi brezprizivno oblast. Filmer je prepričan, da »Sveto pismo ni naklonjeno svobodi ljudstva«, zato »se mnogi zatekajo k naravnemu razumu in avtoriteti Aristotela« (Filmer 2008, 20). Filmer ugotavlja, da bog vedno vlada prek monarhije.

Kralji po Filmerju niso podrejeni zakonom, saj je naloga zakonov, da brzdajo ljudstvo, ne pa tiranov: »V resnici so zakoni na začetku nastali zato, da bi bilo mogoče ohranjati red v množtvu.« (Filmer 2008, 52) Poleg tega spadajo v »common law«, ki vključuje tudi splošne običaje neke dežele, po izvoru prvobitno nepisane zakone in ukaze kralja, kar pomeni, da je njihov artikulatork in avtor kralj in ne ljudstvo. Kralj je nad zakoni, vendar mora delati po svojih zakonih, sicer se sprevrže v tirana (Filmer 2008, 56). Kralj je tudi najvišja sodna oblast, ker je jasno, da zakonodajalec tudi presoja o uporabi zakona. Kralj izvaja oblast kot božji namestnik ali njegov služabnik. Kralj je vrhovna sodna instanca, parlament pa je dobrodošel posvetovalni organ. »Kralj mnogih tegob ljudstva ne pozna, zato v parlamentu lahko vidi in sliši svoje ljudstvo ...« (Filmer 2008, 66)

Filmer je odlično predstavil jedro fevdalne percepcije razmerja med lastnino in oblastjo, med cerkvijo, ki ima monopol nad religijo, in monarhijo, ki ima monopol nad urejanjem celokupnega življenja ljudi. Suverenost je teritorialna, kar pomeni, da je vedno vezana na lastninskost (»proprietaryship«) omejenega dela zemlje, tako da mora biti suveren vedno absolutni lastnik državnega ozemlja (Maine [1861]1894, 102).

OD BOŽJEGA K NARAVNEM IN POTEK K POLITIČNEMU PRAVU

Pri Tomažu Akvinskem smo videli nastavke opredeljevanja lastnine v kontekstu naravnega prava, vendar Akvinski vztraja pri nadoblasti božje volje, ker to legitimira vprično fevdalno ureditev. Glavna preokupacija Huga Grotiusa

(Huig de Groot) (1583–1645) je bila opredelitev zasebne lastnine in razmejitev do lastnine vseh. Grotius se je na zahtevo meščanskih oblasti lotil argumentacije, zakaj božji odposlanec na zemlji ne more imeti oblasti nad razdeljevanjem morij na svetu, pri čemer razpravlja o razmerjih med koncepti božjega, naravnega in političnega. Papež je namreč – v skladu s političnim položajem vrhovne oblasti nad celotno Zemljo – razdelil morja med Portugalsko in Španijo, in na tej osnovi sta leta 1494 Španija in Portugalska sklenili 'Tratado de Tordesillas', ki je svetovna morja razdelila na pol: na španski in portugalski del. Temu olastninjenju Zemlje so se uprli meščani pomorskih sil, zlasti Holandci.

Maine vidi glavno sporočilo dela Huga Grotiusa *De Jure Belli et Pacis* (1646) v tem, da poskuša »določiti zakon narave ali naravni zakon« (Maine [1861]1894: 351). Grotius je moral rešiti vprašanje narave zakona, lastnine in politične pristojnosti nad zemljo, naravo, družbo in politiko. Grotius (1925: 38–39) opredeljuje zakon narave kot »diktat pravega razuma, ki kaže na to, da dejanje, ki je ali ni skladno z razumsko naravo, vsebuje kvaliteto moralne utemeljenosti ali moralne nujnosti; in da je posledično takšno dejanje prepovedano ali sprejeto od avtorja narave, boga«. Tak zakon se razlikuje od človeškega in božjega zakona. »Nujno je, da razumemo, da naravni zakon ne velja le za stvari, ki se nahajajo zunaj domene človeške volje, ampak tudi z veliko stvarmi, ki so posledica dejanja človeške volje. Tako je bila lastnina, kot obstaja danes, vpeljana z voljo človeka. Toda, ko je bila enkrat vpeljana, zakon narave kaže na to, da je narobe, če ti proti tvoji volji vzamem, kar je predmet tvoje lastnine.« (Grotius 1925, 39)¹³

Ta naravni zakon glede lastnine obvezuje tudi kralja: »... noben kralj (ga) ne bi smel odrekati svojim podanikom in noben kristjan nekristjanu. To je namreč zakon, ki izvira iz narave, naše skupne matere, katere darov smo deležni vsi in katere vpliv sega po tistih, ki vladajo narodom in ki jo imajo za najsvetejšo tisti, ki so najbolj tankočutni v svoji pravičnosti.« (Grotius 2011, 6)

Po njegovi oceni je prvotno načelo, katerega vsebina je samoumevna in nespremenljiva, da »vsak narod lahko svobodno potuje k drugemu narodu in z njim trguje« (Grotius 2011, 9).

Zanikati ali delovati proti temu zakonu pomeni uničevati »najbolj častivredne vezi človeške skupnosti« in s tem

škodovanje sami Naravi. Kajti ali niso ocean, ploven v vse smeri, s katerim je bog obdal celotno zemljo, ter stalni in občasni vetrovi, ki pihajo zdaj z ene strani neba, zdaj z druge, zadosten dokaz, da je Narava dala vsem narodom pravico priti v stik z drugimi narodi? Seneka meni, da je največja zasluga

¹³ Podobno je v nastavku zapisal že Akvinski: »Tako, v tem smislu se kaže, da skupnostno posedovanje vseh (dobrin) in ista svoboda za vse spadata v naravno pravo, ker delitve lastnine in služenja (človeka človeku) ni uvedla narava, temveč razum ljudi zaradi dobrobiti ljudskega življenja (ad utilitatem humanae vitae). No, s tem je naravni zakon spremenjen samo v tem smislu, da so mu dodane neke koristne določbe.« (Akvinski 1990, 175) Te dobrobiti in koristne določbe so seveda dobrobiti samo za nosilce režima, za peščico plemstva in vrhnji del cerkvene hierarhije. Po tem principu je politična inovacija dopolnilo naravnega zakona, ker je za obstoječo politično ureditev bolj primerna od naravnega principa.

Narave, da je z vetrovi združila narode, ki žive daleč vsaksebi, a hkrati porazdelila vse svoje sadove po zemlji, da je zanje trgovanje med ljudmi postalo nujno. Zato ta pravica pripada vsem narodom enako.
(Grotius 2011, 10)

V mednarodnem pravu se morje šteje za nikogaršnja stvar (res nullius), skupno stvar (res communis) ali javno dobro (res publica) (Grotius 2011, 23). Zato »ne more postati privatna lastnina, kajti narava ne le dovoljuje, ampak narekuje njegovo skupno rabo. Tako tudi obala ne more postati privatna lastnina«. Neizmerno moč narave pa presega politika oziroma politična moč: »Vendar ... Če je neki del teh stvari po naravi mogoče zasesti, lahko postane lastnina tistega, ki ga zasede, a le kolikor taka zasedba ne vpliva na skupno rabo« (Grotius 2011, 29).

Grotius je prepričan, da

v prvotnem mednarodnem pravu, ki ga včasih imenujemo naravno pravo ... ni bilo take posamične pravice. Kakor pravi Cicero: 'Nič ni po naravi privatna lastnina.' ... Kajti narava ne pozna vladarjev. Zato v tem smislu pravimo, da so bile v tistih starih časih vse stvari skupne ... Da bo jasnejše: pravijo, da v tistih prvobitnih časih zemljišč niso razmejevale mejne črte in da ni bilo trgovskih odnosov ... Bog ni dal vseh stvari temu ali onemu posamezniku, ampak celotnemu človeštvu, in tako številne osebe, dejansko en masse, niso bile prikrajšane za dejansko suverenost nad isto stvarjo ali njenim lastništvom, kar je precej v nasprotju z našim sodobnim pojmovanjem suverenosti. Zdaj namreč to pomeni posamično ali zasebno lastnino, nekaj, česar takrat nihče ni imel. (Grotius 2011, 24)

Razmerje med božjim in naravnim je precej izenačeno: »Vprašali boste po božjem zakonu, in to imate, skupno celotnemu svetu, vpisano v tablice narave« (Tertullian, po Grotius 1925, 38). Vendar pa je človeški zakon zakon politike nad vsem. Tisto, kar velja za naravni zakon, za božji zakon in za človeški zakon, ima isto merilo: moč soglasja med ljudmi.¹⁴ Le tako je Grotius lahko utemeljil, da papeževa odločitev ni legitimna: razgraditi je moral teološko argumentacijo, da je papežu lahko odvzel pristojnost za tovrstne politične odločitve. Vpeljati je hotel argument narave, vendar je moral tudi moč tega utemeljiti z argumentom moči ljudi, to je politike, utemeljene na interesu meščanstva.

Pero Thomasa Hobbesa (1588–1679) je vodila politična situacija, tj. potreba po združevanje fevdalnih partikularizmov, ki so zacveteli z okrepljeno prvobitno

¹⁴ Grotius (1925, 42–43) za potrditev tega vidika navaja kar pet klasikov: Heraklit je trdil, da je pre-soja skupne sprejemljivosti najboljše merilo resnice. Po Aristotelu je najmočnejši dokaz, če se vsi ljudje strinjajo glede tega, kar smo rekli. Cicero je bil prepričan, da bi dogovor vseh narodov glede neke stvari morali razumeti za zakon narave. Po Seneki je dokaz resnice dejstvo, da imajo vsi enak pogled na določeno stvar. Kvintilijan pa je sodil, da imamo za gotove tiste stvari, o katerih obstaja soglasje v skupnem mnenju ljudi.

akumulacijo kapitala na britanskem otoku. Hobbes je položil upe v močno meščanstvo in na kapitalu plavajočo aristokracijo, ki pa ju v nov prevladujoči model lahko združi samo trdna in močna krona. Nacionalna država se je vzpostavila skozi absolutno državo Henrika VIII., meščanstvo pa je pri tem izdatno pomagalo. Hobbes je na lastne oči videl bitko med Stuarti in parlamentom, revolucijo, rušenje monarhije in vzpostavljanje republike pod Cromwellom (1651), dočakal pa je tudi restavracijo leta 1660.

Absolutistična država je postavila moderne temelje spoštovanja zasebne lastnine, na kateri so gradile vse naslednje liberalne doktrine, in Thomas Hobbes je imel pri tem pionirsko vlogo.

V naravnem stanju

pojmi prav in narobe, pravično in nepravično nimajo prostora. Kjer ni skupne oblasti, ni zakona: kjer ni zakona, ni nepravičnosti. ... Obstajajo kvalitete, ki so vezane na človeka v družbi ne pa v osamljenosti. Iz te iste določenosti izhaja, da tam ni lastnine, ni gospodovanja, ni razlikovanja moje in tvoje, temveč samo to, kar je od vseh, lahko dobi in samo za toliko časa, v kolikor to lahko obdrži. (Hobbes 1996, 90)

Suveren ima

vso oblast za predpisovanje pravil. Po katerih vsak človek ve, katera blaga lahko uživa, katera dejanja lahko opravi, ne da bi ga nadlegoval kdorkoli od podanikov: in temu ljudje rečejo lastnina. Ker pred vzpostavitvijo suverene oblasti so vsi ljudje imeli pravico do vseh stvari, kar je nujno povzročalo vojne: in zato ta lastnina, ki je nujna za mir in je odvisna od suverene oblasti, je akt te oblasti z namenom, da se zagotovi javni mir. Ta pravila lastnine (ali Meum in Tuum) in dobrega in zla, zakonitega in nezakonitega v dejanjih podrejenih so civilni zakoni; se pravi zakoni vsake države posebej ... (Hobbes 1996, 125)

Lastnina pripada suverenu, ker je šele z vzpostavitvijo suverena vzpostavljena država, ki zagotavlja mir namesto vojne vseh proti vsem.

Tako vidimo, da je vpeljava lastnine učinek države, ki ne more storiti nič, razen po osebi, ki jo predstavlja, je samo akt suverena, tvorijo pa jo zakoni, ki jih ne more sprejemati nihče drug kot ta, ki ima suvereno oblast. In to so dobro poznali stari, ki so temu rekli Nomos (tako rekoč distribucija), kar mi imenujemo zakon, in opredelili pravičnost s tem, ko so razdelili vsakemu človeku, kar mu pripada. (Hobbes 1996, 171)

Pri Hobbesu je »pravica judikature, se pravi poslušanja in odločanja o nasprotjih, ki utegnejo nastati glede na zakon, bodisi civilni ali naravni, ali pa glede na dejstva, vezana na suverena« (Hobbes 1996, 125).

Hobbes povsem jasno ugotavlja, da zasebna lastnina ni ne božjega ne naravnega izvora, temveč je učinek države. Če država prek prava in vseh svojih drugih mehanizmov ne zaščiti zasebne lastnine, če iz zasebne lastnine ne naredi političnega razmerja, zasebna lastnina ne more preživeti. Hobbes je učinkovito začrtal razmerje med zasebno lastnino in suvereno oblastjo, začrtal je odnos, ki ga je Locke razvil čez nekaj desetletij v dogmo posesivnega individualizma v kapitalistični ureditvi in temu ustreznem pravnem sistemu.

ZASEBNA LASTNINA KOT JEDRO KAPITALIZMA: LOCKE IN SMITH

Pri Locku princip lastnine¹⁵ utemeljuje oblast in ne obratno. V fevdalni ureditvi je veljalo, da oblast monarha določa lastnino, vse to pa je utemeljeno na božji volji, posredovani z Biblijo in njeno interpretacijo RKC. Lockov prispevek na področju lastnine lahko štejemo za najbolj prepričljiv poskus utemeljitve zasebne lastnine, ki je del širšega projekta politične preobrazbe monarhije in celotne zahodne civilizacije, kar je dalo zagon logiki koncentracije kapitala in pospešilo procese ublagovljenja.

»Zakon, pod katerim je živel človek, je bil naklonjen prisvajanju. ... Bila je njegova lastnina, ki je ni bilo mogoče vzeti, ker jo je zakoličil.« (Locke 2010, 154)

Problem vseh modernih avtorjev v zvezi z lastnino je v tem, da se postavijo na stališče, da je bog dal svet v uporabo vsem ljudem. To pomeni, da je bilo v začetku vse skupno in da zasebne lastnine ni bilo. Od tu pa morajo najti opravičilo za zasebno prilaščanje.

Čeprav so Zemlja in vse nižje stvaritve skupne vsem ljudem, ima vsak človek lastnino v svoji lastni osebi. Tako nobeno telo (orig. no Body) nima (do te osebe, op. I. L.) nobene pravice, razen on sam. Delo (labour) njegovega telesa in delo (work) njegovih rok, lahko rečemo, je upravičeno njegovo. Karkoli torej premakne iz stanja, ki ga je zagotovila in v njem pustila narava, je s tem primešal svoje delo in pridružil nekaj, kar je njegova last, in s tem to naredil za svojo lastnino. (Locke 1964, 306)

Ta premik k olastninjenju »izključi skupno pravico drugih ljudi. Ker je to delo nevprašljiva lastnina delavca, ima lahko samo on in nihče drug pravico do tega,

¹⁵ Politična oblast je za Locka »pravica za ustvarjanje zakonov s smrtno kaznijo in posledično z vsemi manjšimi kaznimi za urejanja in ohranjanje lastnine in za uporabo sile skupnosti pri izvajanju takšnih zakonov in za obrambo države pred tujimi vpadi in vse to samo za javno dobro« (Locke, 1964: 286). Politično oblast lahko po Locku razumemo samo, če izhajamo iz stanja »popolne svobode za delovanje svojih ravnanj in razpolaganje s svojo lastnino in osebami, kot mislijo, da ustreza vezem zakona narave, ne da bi spraševali za dopustitev ali bili odvisni od volje kateregakoli drugega človeka« (Locke 1964, 287). »Politična oblast je oblast, ki jo je vsak človek imel v naravnem stanju in jo prepustil v roke družbe in s tem oblastnikom, ki jih je družba postavila nad sabo z izrecnim ali tihim zaupanjem, da bo to delovalo njim v dobro in za zaščito njihove lastnine ...« (Locke, 1964: 399) In potem v naslednjih dveh stavkih podobno: sklicujoč se na naravno stanje in prenos oblasti na družbo in oblast z namenom, »da se ohrani vsa njegova družba, to je celotno človeštvo nasploh ..., da se zaščiti člani te družbe: njihova življenja, svoboščine in posest (Possessions).« (Locke 1964, 400)

kar je enkrat pridruženo, vsaj, kjer je dovolj in dovolj dobro v skupnem za druge« (Locke 1964, 306).

V nadaljevanju procesa lastninjenja so si države te notranje lastninske ureditve priznale med seboj s sklepanjem raznih zvez, s katerimi so se »bodisi eksplicitno ali implicitno odrekle zahtevam in pravici do lastnine, ki je v posesti drugih« in tako »s pozitivnim dogovorom uredile lastnino med sabo na določenih delih in parcelah zemlje« (Locke 1964, 317).

Začele so se vzpostavljati velike razlike v lastnini in Locke ima za to naslednjo razlago: »... očitno so se ljudje sporazumeli za neenako in neproporcionalno posest zemljišč, tako da so našli s tihim in prostovoljnim soglasjem način, kako lahko človek pravično poseduje več zemljišča, kot lahko z njega sam zase uporabi proizvodov ...« (Locke 1964, 320)

Zasebna lastnina je torej produkt političnega konsenza in zaščiten s tem konsenzom, je političen produkt, in ne produkt narave in naravnih sil. Hkrati pa je zasebna lastnina edina legitimacijska osnova in steber moderne države.

Vse se začne s svobodnim rojstvom, katerega temeljno vodilo je kopičenje lastnine. Svoboda je zato, da se lastnini. »Človek, rojen, kot je bilo pokazano, z nazivom (Title) popolne svobode in nenadzorovanim uživanjem vseh pravic in privilegijev zakona narave, enak z drugim človekom ali številom (Number) ljudi v svetu, ima po naravi moč, ne samo da ohranja svojo lastnino, to je svoje življenje, svobodo in premoženje (estate), pred poškodovanjem in napadi drugih ljudi, temveč da sodi in kaznuje kršitelje zakona«, če presodi tudi s smrtno kaznijo (Locke 1964, 341–42).

Politična družba obstaja samo, če ima vgrajeno »oblast za varovanje lastnine z namenom, da se kaznujejo prekrški vseh pripadnikov te družbe« (Locke 1964, 342). Ljudje se odpovejo pravici, da sodijo sami, in to vlogo prenesejo na skupnost, ki vzpostavi sodišče. Kjer ostaja vsak sam sodnik in izvajalec kazni, je še vedno naravno stanje.

Najpomembnejša značilnost politične družbe in oblasti je: »In vse to samo zaradi ohranjanja lastnine vseh članov te družbe, kolikor je mogoče.« (Locke 1964, 342)¹⁶

Nobena oblast nima pravice odtujiti zasebne lastnine. Kjer je zakonodajna oblast sestavljena iz zasebnih lastnikov, ni nevarnosti, da bi oblast razlaščala. Kjer pa je oblast v rokah monarha, ta možnost obstaja. Monarhija je za Locka tako reliktno naravnega stanja.

Oblast ima pravico urejati razporejanje lastnine med posameznimi ljudmi, nima pa pravice komurkoli odvzeti lastnine brez njegovega soglasja (Locke 1964, 379). »Temeljni zakon lastnine« tudi določa, da morajo o davkih soodločati lastniki, sicer se »spodkopava cilj oblasti« (Locke 1964, 380).

¹⁶ Na drugem mestu še bolj jasno v oklepaju zapiše »(pri čemer vlada nima nobenega drugega cilja, kot je zaščita lastnine)« (Locke 1964, 347).

Odločevalni organ ljudstva je parlament, ki ne sme prelagati odločitev na katerikoli drugi organ, ki ni utemeljen na ljudski volji, v resnici na volji lastnikov. Parlament (legislatura) sprejema zakone, ki so obvezni za vse: »za vse dele in za vsakega člana družbe, predpisujoč pravila delovanja, s tem ko da moč ekzekutivi«, vendar ostaja »vrhovna in vse druge oblasti v vsakem članu ali delu družbe, ki izhajajo iz nje in so ji podrejene« (Locke 1964, 386). Locke se zavzema za »predstavništvo pod pravičnimi in nedvomno enakimi merili, ki ustrezajo izvornemu okviru oblasti«, tako da bi bila legislativna oblast pravi izraz lastniške strukture družbe in pravi predstavnik ljudstva.

Naravno stanje, ki vsakogar opremi s svobodo in enakostjo, je izhodišče lastninjenja. Šele uveljavljanje denarja in dragih kovin daje zagon lastninjenju do te mere, da zahteva posebno zaščito v družbi, pravu in državi. V državo vstopajo samo lastniki ter z državo ohranjajo in kopičijo svojo lastnino¹⁷. Lastnina torej ni tako kot pri Hobbesu vzpostavljena šele z družbeno pogodbo, temveč preide iz naravnega stanja v družbeno samo še bolj zaščitena in močnejša. Locke utemeljuje posesivni individualizem kot edino mogoče razmerje med civilizacijskim napredkom in rastjo populacije. Zunaj lastninjenja kot glavnih razmerij med ljudmi so samo tirani.¹⁸ Celo zavojevalci so zavezani načelu lastnine, saj imajo oblast nad življenjem zajetih ljudi, ne pa nad njihovo lastnino.

Sredi 18. stoletja vstopajo v konflikt med fevdalizmom in kapitalizmom delavci. Kapitalizem se uveljavlja kot vladajoči način produkcije, ni še povsem premagala fevdalnih spon, dobiva pa že novo politično fronto. Za te delavske množice je bilo treba zasebno lastnino utemeljevati ponovno, vendar drugače. Predvsem je bilo treba utemeljiti interes meščanstva v novi državi, ki mora po novem ščititi zasebno lastnino ne le pred monarhom in samovoljo države, temveč tudi pred delavskimi množicami¹⁹.

Adam Smith (1723–90) izhaja iz naravne, še neolastninjene in upravljene situacije, v kateri »produkcija dela ustvarja naravno nadomestilo oziroma plačilo za delo. V tistem prvotnem stanju stvari, še pred lastninjenjem zemlje in kopičenjem kapitala, pripada vsa produkcija delavcu« (Smith 2010, 79).

»Kakor hitro postane zemlja privatna lastnina, zemljiški posestnik zahteva delež zase od skoraj vsakega plodu, ki ga lahko hlapec bodisi pridelal ali nabere.« (Smith 2010, 80) Poleg tega, ugotavlja Smith, »delavci v vseh rokodelstvih in manufakturah večinoma nujno potrebujejo delodajalca, da jim do konca del zalaga

¹⁷ »Ker je človek z vstopom v družbo in civilno oblast izključil silo in vpeljal zakone za ohranjanje lastnine, miru in enotnosti med njimi ..., tisti, ki ... se upirajo ..., ponovno vzpostavljajo stanje vojne ...« (Locke 1964, 434)

¹⁸ Lockova oznaka tirana je vezana na odnos do lastnine. Tiran je »vladar, ki ne zakon, temveč lastno voljo dela za pravilo in njegovi ukazi in dejanja ne vodijo v zaščito lastnine ljudi, temveč v zadovoljevanje njegovih lastnih ambicij ... idr. neprimernih strasti« (Locke 1964, 417). Oblast se lahko razpusti, kadar zakonodajno telo ali monarh delujeta proti danemu zaupanju: »ko poskuša (ta) poseči po lastnini podanikov« (Locke 1964, 430).

¹⁹ Delavci zanj niso samo nevarnost, temveč tudi vir kopičenja lastnine: »Lastništvo, ki ga ima vsak človek nad svojim delom, ni samo prvotni temelj vsega drugega lastništva, je tudi najsvetejše in neoskrunljivo.« (Smith 2010, 142)

za surovine, plače in življenjska sredstva. ... od te naložbe izhaja njegov dobiček« (Smith 2010, 80).

Pri delitvi skupaj ustvarjenega dohodka si

delavci želijo dobiti čim več, delodajalci pa dati čim manj. Prvi so naklonjeni povezovanju z namenom, da bi vzdignili plačo, drugi z namenom, da bi jo znižali. ... Ker je delodajalcev manj, se povezujejo veliko lažje;²⁰ povrh jim zakon to dopušča ali vsaj ne prepoveduje, medtem ko delavske zveze preganja. Proti povezovanju z namenom, da bi se cena dela znižala, nimamo nobenega parlamentarnega zakona; proti povezovanju z namenom, da bi se vzdignila, pa jih imamo veliko²¹. (Smith 2010, 81)

In ne samo da jim to dopušča zakon, Smith navaja tudi, da gre za »utečeno, lahko bi rekel, naravno stanje stvari« (Smith 2010, 82), o katerem zato ni treba govoriti, o katerem zato tudi nihče ne sliši, ker to tako je po naravnem zakonu.

Delavstvo se včasih glasno in hrupno upre, se postavi za dvig plač, vendar se zelo redko okoristi s temi intervencijami tudi »zaradi posegov sodne oblasti«, zaradi česar se upori končajo »s kaznijo ali zlomom njihovih voditeljev« (Smith 2010, 83).

Smith ugotavlja, da »ljudje brez lastnine²² lahko drug drugemu prizadenejo samo čast in ugled,« zato pri narodih, kjer ni lastnine, »redko obstajata kakšna sodna ustanova ali redna sodna oblast« (Smith 2010, 366).

»Kjerkoli je obsežna lastnina, je tudi velika neenakost. Za enega zelo premožnega moža mora obstajati vsaj petsto revežev in obilje peščice predpostavlja pomanjkanje mnogih.« (Smith 2010, 366–67)

Pridobitev dragocene in obsežne lastnine zato nujno zahteva vzpostavitev civilne oblasti (government). Kjer ni lastnine ali vsaj da ta ne presega vrednosti dveh ali treh dni dela, civilna oblast ni potrebna.

Civilna oblast predpostavlja določeno podrejanje. Toda tako kot nujnost civilne oblasti postopoma raste s pridobivanjem dragocene lastnine, z rastjo te dragocene lastnine postopno rastejo primarni vzroki, ki naravno vpeljujejo podrejanje. (Smith 2010, 367)

²⁰ Smith ugotavlja tudi naslednje: »Pravijo, da redko slišimo o delodajalskih povezavah in dostikrat o delavskih. Kdor si zaradi tega predstavlja, da se delodajalci združujejo redko, pa enako slabo pozna svet kakor ta predmet. Delodajalci so vedno in povsod združeni v tihem, neomajnem in soglasnem dogovoru, da ne bodo vzdignili delavskih plač nad sočasno raven.« (Smith 2010, 82)

²¹ Na drugem mestu Smith (2010, 165) ugotavlja, da »kadarkoli poskuša zakonodaja zgladiti spor med delodajalci in delavci, ji zmeraj svetujejo delodajalci«.

²² Smith ugotavlja naslednje: »Pri lovskih narodih je komaj kaj lastnine ..., tako da tam redko obstajata kakšna sodna ustanova ali redna sodna oblast.« (Smith 2010, 366)

Vpeljava civilne oblasti je

veliko prispevala k ohranjanju in varovanju te avtoritete in podrejenosti. Zlasti bogati so nujno zainteresirani, da podpirajo ta red stvari, ki jim lahko edini zagotovi posedovanje njihovih pridobitev. Nepremožni ljudje se združujejo, da bi branili tiste z večjim bogastvom v posedovanju njihove lastnine, z namenom da bi se ljudje z večjim bogastvom lahko združili, da branijo sebe v posedovanju svoje lastnine. ... Predstavljajo neke vrste malo plemstvo, ki se čuti zainteresirano za obrambo lastnine in za podporo avtoritete svojega lastnega malega vladarja, da bi lahko branil njihovo lastnino in podpiral njihovo oblast. Civilna oblast, kolikor je vzpostavljena za varovanje lastnine, je v resnici vzpostavljena za obrambo bogatih pred revnimi ali tistih, ki imajo nekaj lastnine, pred tistimi, ki je sploh nimajo. (Smith 2010, 371)

Smith vidi nalogo države predvsem v tem, da spodbuja trgovanje in investira v infrastrukturo: ceste, pristanišča, prekope, mostove ipd. – v vse tisto, kar pospešuje trgovino, 380). Država dela za razvoj meščanstva in je s tem v službi pospešene koncentracije kapitala.

SKLEP

Razumevanje sodobnega prava ne more biti poglobljeno, če ni postavljeno v kontekst prevladujočega načina produkcije stvari in ljudi. Sodobno pravo je del tega načina produkcije, je njegov produkt in soustvarjalec, njegov utrjevalec in njegov spreminjevalec. Eno od jeder vpričnega vladajočega načina produkcije je kapitalistična zasebna lastnina ne le neposrednih materialnih produkcijskih sredstev, temveč vseh sredstev za reprodukcijo družbe in politike, kar pomeni tudi idej, emocij in vsega, kar je oposamljivo, kar se da oposamiti in s tem pripraviti za zasebno last. Kapitalistična lastnina pomeni, da neka posamičnost lahko nastopa v vladajočem načinu produkcije kot njen konstituant, postopno pa dobi tudi pravni status, ki je povzet v zakonih in postane del ustavne ureditve kot utrjenega političnega konsenza na vsakokratni utrjeni stopnji razmerij političnih sil. Pravo se je v kapitalizmu posebej usposobilo za utrjevanje in reprodukcijo sistema, ki je utemeljen na privatizaciji vsega, kar je oposamljivo. Privatizacija pomeni, da je oposamljen element vgradljiv/vgrajen v celoto sistema, ki se je izgradil kot družba posesivnega individualizma. Kar ni olastninjeno, visi ven, je tuje sistemu, ga ogroža, ker ni vključeno v glavno logiko kapitalizma, ki jo prestavlja koncentracija kapitala. Brez pospešene akumulacije in koncentracije kapitala vladajoči način produkcije pade. Privatizacija prinaša vedno individualnega odločevalca, ki je – v primerjavi s kolektivom ali neko skupnostjo – pri odločitvah hiter. Nanj je v interesu pohitrene koncentracije kapitala mogoče tudi z lahkoto vplivati oz. od njega pridobiti odločitev, ki je za sistem kot celoto najboljša. Ključni del razvoja in utrjevanja kapitalizma je tako predelovanje vsega v zasebno kapitalistično lastnino, tj. v razmerja, v katerih vse to lahko najboljše

služi koncentraciji kapitala. Pretvarjanje človeških moči v delovno silo, v zasebno lastnino posameznika, s katero lahko vstopa v proces koncentracije kapitala, je bil najpomembnejši korak v to smer. Tista ljudstva, ki niso (še) osvojila tega principa, delujejo na obrobju kapitalizma in se borijo proti njemu.

V pričujoči razpravi smo nakazali proces vključevanja prava v nastajanje kapitalizma, kapitalistično zasebno lastnino, kar lahko sledimo v razpravah nekaterih ključnih mislecev politike: od Akvinskega do Locka in Smitha, ki sta razmerje med lastnino, pravom in politiko postavila v konceptualni okvir, ki velja še dandanes. Pri Akvinskem se vidi, da je razpadanje fevdalizma, ki ga najeda ena od možnosti razvoja, meščanska prevlada, boleč proces in da je treba v tem novem svetu jasno opredeliti lastnino in na njej temelječo politično ureditev. Fevdalna ureditev se že pri Akvinskem izkazuje za pretesno, vendar je meščanstvo še prešibko, da bi lahko identificiral v njenem projektu jasno alternativo fevdalizmu. Filmer je nekaj stoletij kasneje to alternativo jasno zaznal in se zavestno postavil na stran fevdalnih principov. Vmes Morova misel jasno zaznamuje duh časa s tem, ko se alternativa v skupnostni lastnini še zdi ena od močnih smeri nadaljnjega razvoja družbe v bolj človeški smeri, kot jo obeta pohod privatizacije v konceptu nastajajočega kapitalizma. Prevlado meščanstva in kapitalističnega principa pa je ovekovečil Locke, ki je vladajoče zmage kapitalizma povzel v principu zasebne lastnine, ki že od naravnega stanja nekako ustreza naravi ljudi in zahteva privatizacijo vsega, česar se človek dotakne, da lahko na tem trdnem temelju gradi politična in pravna razmerja med ljudmi.

LITERATURA

- Akvinski, Tomaž. 1990. *Država*. Zagreb: Globus.
- Bibič, Adolf. [1969]2021. *Kaj je politična znanost?* Ljubljana: Založba FDV
- Bude, William. 1996. »William Bude to Thomas Lupset of England, Greetings.« V: *Utopia, Cambridge texts in the history of political thought*, Thomas More. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cerar, Miro. 2001. »Pravo in politika – vprašanje avtonomnosti in modernega prava.« V: *Pravo in politika*, urednica Jelica Šumič Riha, 15–46. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Dworkin, Ronald. 1986. *Law's Empire*. London: Fontana Press.
- Dworkin, Ronald. 2011. *Izbrane razprave*. Ljubljana: Pravna obzorja.
- Filmer, Robert. 2008. *Patriarcha. Obramba naravne oblasti kraljev pred nenaravno svobodo ljudstva s teološkimi, racionalnimi, zgodovinskimi in pravnimi argumenti*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Gramsci, Antonio. 1977. *Quaderni del carcere. Edizione critica dell' Istituto Gramsci*. Torino: Einaudi.
- Hobbes, Thomas. [1640]2006. *Elementi naravnega in političnega prava. 1. del, Človekova narava*. Ljubljana: Krtina.
- Hobbes, Thomas. [1642]1998. *On the Citizen*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobbes, Thomas. [1651]1961. *Leviathan*. Beograd: Kultura.
- Hobbes, Thomas. [1651]1996. *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Igličar, Albin. 2022. »Sečišče politike in prava, politologije in pravoznanstva.« *Teorija in praksa* 59 (1): 352–64.

- Laslett, Peter. 1964. »Introduction.« V: *Two Treaties of Government: A critical edition*, John Locke. Cambridge: University Press.
- Levitsky, Steven, in Daniel Ziblatt. 2023. *Tyranny of the minority: Why American democracy reached the breaking point*. New York: Crown (Penguin).
- Locke, John. 1964. *Two Treaties of Government. A critical edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, John. 2010. *Dve razpravi o oblasti; Pismo o toleranci*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lukšič, Igor. 1997. »Političnost ustavnega sodišča.« *Teorija in praksa* 34 (6): 982–1000.
- Lukšič, Igor. 1997a. »Onkraj politične mehanike. Predgovor.« V: *Kaj je politika? Kompendij sodobnih teorij politike*, urednik Adolf Bibič. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič, Igor, in Jernej Pikalo. 2007. *Uvod v zgodovino političnih idej*. Ljubljana: Sophia.
- Lukšič, Igor. 2016. »Aktualnost in akutnost Lockove koncepcije lastnine.« *Teorija in praksa* 53 (3): 625–44.
- Lukšič, Igor. 2019. *Med hlapci in revolucionarji: Nastanek političnih idej in doktrin na Slovenkem*. Ljubljana: Založba Modrijan.
- Lukšič, Igor. 2022. »Politologija v Republiki Sloveniji: 60 let institucionalizacije.« *Teorija in praksa* 59 (1): 195–221.
- MacPherson, Crawford B. 1951. »Locke on Capitalist Appropriation. The Western Political Quarterly.« *University of Utah* 4 (4): 550–66.
- Macpherson, Crawford B. 2011. *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Maine, Henry Sumner. [1861]1894. *Ancient Law: its connection with the early history of society and its relation to modern ideas*. London: John Murray.
- Marx, Karl. 1979. »Prispevek k židovskemu vprašanju.« V: *MEID I*. Ljubljana: Cankarjeva založba (tretja izdaja).
- Marx, Karl. 1979a. »Prispevek h kritiki politične ekonomije.« Predgovor. V: *MEID IV*. Ljubljana: Cankarjeva založba (tretja izdaja).
- More, Thomas. 1996. *Utopia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Novak, Marko. 2003. *Delitev oblasti: medigra prava in politike*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Novak, Aleš. 2011. »Alkimija prava: Ronald Dworkin in sodnikovo ustvarjanje pravičnosti,« uvodna razprava. V: *Izbrane razprave*, Ronald Dworkin. Ljubljana: Pravna obzorja.
- Offe, Claus. 1985. *Družbena moč in politična oblast. Protislovja kapitalistične demokracije – razprave o politični sociologiji poznega kapitalizma*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Pašukanis, Evgenij Bronislavovič. 2014. *Splošna teorija prava in marksizem*. Ljubljana: Sophia.
- Pavčnik, Marjan. 2006. »Oblike držav.« V: *Uvod v pravoznanstvo*, Marjan Pavčnik, Miro Cerar, Aleš Novak. Ljubljana: Uradni list RS.
- Pavčnik, Marjan, ur. 2009. *Pravna država*. Ljubljana: Založba GV.
- Perenič, Anton. 1977. »Pravo in politika.« *Teorija in praksa* 14 (7/8): 943–52.
- Pikalo, Jernej, in Igor Lukšič. 2013. »Conceptions of Nature in the History of Political Thought.« *Annales* 23 (2): 191–202.
- Pitamic, Leonid. 1927. *Država*. Ljubljana: Založba družba sv. Mohorja.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1993. *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Smith, Adam. 2010. *Bogastvo narodov: Raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia humanitatis.

RAZMERJE MED PRAVOM IN POLITIKO PREK PRIVATNE LASTNINE

Abstract. *The article builds on the thesis that the mode of production of people's lives is the key to understanding the law–politics relationship. Capitalism is driven by the logic of capital concentration, which is only possible with a continuous process of privatisation, i.e., the converting of all individualisable things into private property. The author builds this line of argument while presenting ideas from Aquinas to Locke and Smith. Aquinas already perceives the power of bourgeois politics and the emerging mode of production, which with More makes an attempt at an alternative with the establishment of common ownership, whereas with Locke and Smith the victory of capitalism is conceptually closed in concepts that still apply today. Law and politics are at the service of the accelerated concentration of capital and accordingly develop solutions that are line with the reproduction of this world system.*

Keywords: *politics, law, Thomas Aquinas, Adam Smith, John Locke, private property, feudalism, capitalism, mode of production of the people, privatisation, concentration of capital.*

